

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

D.R.Kapizova, I.I.Zokirov Mevali bog'lar koksidlari entomofaglarining sistematik tahlili (Sharqiy Farg'ona hududi misolida)	101
R.N.Mo'minova Qoradaryo havzasi yuksak suv o'simliklarining bioekologik xususiyatlari.....	106
S.D.Dadaev, D.A.Paluaniazova О фаунистических и экологических особенностях гельминтов мелкого рогатого скота Каракалпакстана	110
S.B.Orifov, F.R.Xolboyev Hind chumchug'i- <i>Passer indicus</i> ning O'zbekistonda ko'payish xususiyatlari va ahamiyati	116
N.K.Devonova, G.S.Mirzayeva, B.E.Soyibnazarov, Sh.E.Tursunboyeva Surxon davlat qo'riqxonasining tangachaqaqnotli hasharotlari (insecta: lepidoptera)	121
M.A.Axmadjonova Farg'ona vodiysida tarqalgan <i>Sitona</i> Germar, 1817 avlodi (Coleoptera: Curculionidae)ga mansub turlarning bioekologik xususiyatlari.....	127
V.A.Karimov, M.Nazarov Jadal texnologiyada arpa yetishtirish	133

GEOGRAFIYA

Y.I.Ahmadaliyev, X.A.Abduvaliyev Aholi zichligini aniqlashda yer sig'imi uslubidan foydalanish	142
I.O.Sulaymonov O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning ayrim jihatlarini	146
Q.S.Yarashev, A.I.Xayitbayev Xorazm viloyati voha landshaftlarining shakllanishi va rivojlanishi	150
I.Aripov, R.Mariya Sirdaryo viloyatida sho'rlangan hududlarni melioratsiyalashtirish samaradorligining iqtisodiy baholanishi	154
A.U.Usmonov, A.K.Ergashev Shahar aholi manzilgohlari shakllanishi va rivojlanishining nazariy asoslari (Vobkent tumani misolida)	161
O.N.Xakimov Kollektor geotizimlaridagi relyefning havzaviy strukturasi	166
O.N.Xakimov Yer yuzasini kartografik ideallashtirish va uning relyef strukturasi tadqiq qilishdagi o'rni.....	178

ILMIY AXBOROT

Y.E.Altiboyev Tarixiy manbalarda keltirilgan Qashqadaryo daryosi to'g'risidagi ma'lumotlar tahlili	190
A.A.Akramov Oliy ta'lim tizimida ekologik o'quvni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minotini takomillashtirish modeli.....	195
M.J.Urinov Kambag'allikning sivilizatsion ko'chish dinamikasi va uning o'ziga xos xususiyatlariga falsafiy tavsif	199
B.F.Abdishukurov Markaziy Osiyodagi hududiy-chegaraviy muammolar (1924-yildan keyingi voqealar xususida).....	203
A.M.To'rayev Talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish asosida kasbiy takomillashtirish	207
Sh.M.Kadirov Talabalarda tarixiy voqelikka nisbatan analogik xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	210

UO‘K: 338.486:911.3(575.1)

O‘ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING AYRIM JIHATLARI**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ****SOME ASPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN****Sulaymonov Iqbolidin Otajonovich**

Andijon davlat universiteti dotsenti, i.f.n

AndMI professori, i.f.d Q.X.Muftaydinov taqrizi asosida

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekistonda turizm sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, aholi turmush darajasi va bandligini oshirishda turizmning o‘rni, geografik obyektlarning rekreatsion imkoniyatlari o‘z ifodasini topgan. Ayrim mamlakatlarning yalpi ichki mahsulotida turizmning ahamiyati ham ko‘rib chiqilgan. O‘zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha ayrim tavsiyalar berilgan.

Аннотация

В статье описаны реформы, реализуемые в сфере туризма в Узбекистане, роль туризма в повышении уровня жизни и занятости населения, рекреационные возможности географических объектов. Также была рассмотрена роль туризма в валовом внутреннем продукте некоторых стран. Даны некоторые рекомендации по развитию туризма в Узбекистане.

Abstract

The article describes the reforms implemented in the field of tourism in Uzbekistan, the role of tourism in increasing the standard of living and employment of the population, and the recreational opportunities of geographical objects. The importance of tourism in the gross domestic product of some countries was also considered. Some recommendations on the development of the tourism sector in Uzbekistan were given.

Kalit so‘zlar: Xalqaro turizm, mehnat resurslari, bandlik, ichki turizm, tashqi turizm, iqtisodiy drayver, ziyorat, jahon turizm tashkiloti.

Key words: International tourism, labor resources, employment, domestic tourism, external tourism, economic driver, pilgrimage, World Tourism Organization.

Ключевые слова: Международный туризм, трудовые ресурсы, занятость, внутренний туризм, внешний туризм, экономический драйвер, паломничество, Всемирная туристская организация.

KIRISH

Turizm jahon iqtisodiyotida jadal rivojlanib boruvchi daromadli sohalardan biridir. Xalqaro turizm mamlakatlararo ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarni yaxshilashda ham muhim o‘ringa ega. Bu borada arxeologik yodgorliklar, me‘moriy obidalar, tabiiy va antropogen rekreatsiya resurslariga boy diyorumiz sayyohlik salohiyati va imkoniyatlari borasida dunyoda munosib o‘ringa ega.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng qamrovli iqtisodiy islohotlar, bozor iqtisodiyoti munosabatlarining shakllanishi, yangi zamonaviy iqtisodiyot tarmoqlarining yuzaga kelishiga va mavqeini muttasil oshib borishiga olib kelmoqda. Turli xil mulk shakllarining vujudga kelishi, kichik, o‘rta, yirik va qo‘shma korxonalarining shakllanishi yangi iqtisodiy va huquqiy munosabatlarning yuzaga kelishiga zamin yaratmoqda. Bu holat kishilar o‘rtasidagi munosabatlarga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatmoqda, ularning mulkka, olinayotgan natija va uning samaradorligiga bo‘lgan qarashlari ham o‘zgarmoqda. Bu jarayon geografik nuqtai-nazaridan turli hududlarda mehnat resurslari salohiyatidan samarali foydalanishga, aholi bandligini yuqori darajalariga erishishga bog‘liqdir.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta‘kidlaganidek “O‘zbekistonning zamonaviy iqtisodiyoti – samarali ishlab chiqarish bilan birga xizmat ko‘rsatish tarmoqlari rivojiga asoslangan iqtisodiyot bo‘lmog‘i zarur.

GEOGRAFIYA

Bu muhim vazifa turizmni rivojlantirish, O'zbekistonni jahon turizmining jozibali markaziga aylantirish, yurtimizni sayyohlar eng ko'p tashrif buyuradigan davlatlar qatoriga kiritishni ko'zda tutadi".[1]

Shu nuqtai-nazardan turizm sohasini rivojlantirish mavjud geografik ob'ektlardan hamda shu hududda joylashgan mehnat resurslaridan eng samarali usulda foydalanish imkoniyatini yaratadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Yangi O'zbekiston strategiyasi asarida Yangi O'zbekistonni barpo etish borasidagi amalga oshirilayotgan islohotlar, ularning maqsadi, kutilayotgan natijalar haqida fikr-mulohazalar yuritilgan. Rivojlangan mamlakatlarning turizm sohasidagi tajribalarini tahlil qilgan holda O'zbekistonda ham bu borada katta yutuqlarga erishish mumkinligi, mamlakatda turistik industriyadagi xizmatlarga ixtisoslashgan tadbirkorlik subyektlarni qo'llab-quvvatlash kabi masalalar atroficha yoritilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy izlanish jarayonida statistik tahlil va qiyosiy usullardan keng foydalanildi. Andijon viloyati Imom ota dam olish maskani hududida dam oluvchilar, sayyohlar va shu hududda yashovchi honadon egalaridan ijtimoiy so'rovnomalarda o'tkazish orqali tahliliy xulosalar olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ayni vaqtda mamlakatimizda turizm sohasining jadal rivojlanishida ijobiy tendensiyalar kuzatilyapti. Turizm xizmatlari sifatini yaxshilash, sayohatchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, xizmat turlarini ko'paytirish, to'siqsiz turizm infratuzilmasini rag'batlantirish, xorijlik sayyohlar oqimini oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari, mehmonxonalar, turizm qishloqlari tashkil etilayotganligi ushbu soha rivojida muhim ahamiyat kasb etayotir.

"O'zbekiston – 2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida O'zbekistonda tashqi va ichki turizmni rivojlantirish uchun keng sharoitlar yaratish orqali sayyohlar sonini oshirish belgilangan. Jumladan, xorijiy sayyohlar sonini 10,5 million nafarga, turizm xizmatlari eksportini 2,5 milliard dollarga, shu jumladan, tibbiyot va ta'lim turizmi eksportini yiliga 200 million dollarga yetkazish vazifasi qo'yilgan. Shuningdek, ichki sayyohlar sonini 21 millionga, ziyorat turizmi bo'yicha keladiganlar sonini 1,5 millionga yetkazish, mehmonxona, transport, tur-operator, savdo va servis korxonalarini kooperatsiyasi asosida faoliyat yuritadigan 4 ta yirik turizm klasteri faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish maqsad qilingan. [5]

Bizga ma'lumki G'arbning rivojlangan mamlakatlari, jumladan, AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Gretsiya, Ispaniya va boshqalarda turizm iqtisodiyotning strategik tarmog'iga, uning o'ziga xos drayveriga aylangan bo'lib, yalpi ichki mahsulotning salmoqli qismi ushbu sohaga to'g'ri keladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra 2022-yilda 900 milliondan ortiq turistlar o'z faoliyatlarini olib borib, turli hududlarga, mamlakatlarga sayohatlarga borishgan. Bu avvalgi yilga nisbatan ikki marotaba ko'p demakdir. Biroq bu ko'rsatkich pandemiyagacha bo'lgan davr, ya'ni 2019-yilga nisbatan 63 %ni tashkil etdi. Bu borada Yaqin Sharq mamlakatlari yuqori natijalarga erishib 83 % natijaga erishdi. Ayniqsa Dubay va Qatar eng yuqori natijani ko'rsatishdi. Yevropa mamlakatlari ikkinchi o'rinni egallab 80%lik natijaga ega bo'lishdi. 2023-yilda esa xalqaro turistlar soni 1.3 milliard nafardan ortib ketdi. Bu pandemiyagacha bo'lgan davrning 88 %ini tashkil etdi. [6]

2020-yilda (Pandemiya sharoitida) turistik tarmoqlar 1 trillion AQSh dollari miqdorida iqtisodiy yo'qotishni boshdan kechirdi. Turistlar oqimi 2019-yilga nisbatan 1 milliard kishiga, ya'ni 74%ga kamaygan edi.

2020-yil avgustda BMT Bosh Kotibi Antoniu Guterrish o'z hisobotida koronavirus oqibatida xalqaro turizm og'ir ahvolga tushib qolishi, 120 milliondan ortiq odam o'z ish o'rinlaridan mahrum bo'lish xavfi yuzaga kelganini aytib o'tgan edi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ko'pgina mamlakatlarning YaIM hajmida turizmdan keladigan daromad katta salmoqqa ega. Jumladan, Makao 87,6%, Palau 86,3%, Maldiv 85,3%, Grenada 84,3, Antigua va Barbuda 84,3% va hokazo. Lekin bu ko'rsatkichlar ushbu mamlakatlar iqtisodiyotining yuksak darajada rivojlanganligini emas, balki, tashqi turizmga bog'liq ekanligini anglatadi.

Yuqoridagilardan ma'lumki turizmning rivojlanishi aholi bandligini oshirish bilan bir qatorda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishida ham muhim o'rin tutadi. Umum e'tirof etilishicha bitta turistga o'nta odam turli servis xizmatlari ko'rsatadi. Masalan, transport, mehmonxona, restoran va umumiy ovqatlanish xizmati va boshqalar shular jumlasidandir.

Binobarin, iqtisodiy taraqqiyot sur'atlarini jadallashtirishga intilayotgan yangi O'zbekistonda ham turizmni rivojlantirish ustuvor iqtisodiy vazifalardan biri bo'lmog'i darkor.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq turizm sohasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor berilib, ushbu sohada faoliyat yurituvchi korxonalariga imtiyozlar yaratildi, infratuzilma shohobchalari jadallik bilan rivojlantirildi.[4]

O'zbekiston juda katta turizm va rekreatsiya salohiyatiga ega bo'lib, unda jami 8,2 ming madaniy me'ros obyektlari mavjud. Biroq ularning atigi 500 tasigina turizm marshrutlariga kiritilgan. Tez orada ziyorat va an'anaviy turizmni rivojlantirish mumkin bo'lgan marshrutlardagi obyektlar sonini 800 taga yetkazish bo'yicha choralar ishlab chiqilmoqda.

O'zbekistonning 1993-yil 4-oktabrda Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi bo'lib Butunjahon turizm tashkilotiga a'zo bo'lib kirishi ham, o'z navbatida mamlakatimizda xalqaro turizmni rivojlantirishga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasini rivojlantirishga doir juda katta ishlar amalga oshirilib bu borada 90dan ortiq me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni fikrimizning yorqin dalilidir.[2]

O'zbekiston "Nyu-York Tayms"(AQSh) va "Gardian" (Buyuk Britaniya) reytinglariga ko'ra xalqaro turistlar uchun eng xavfsiz besh mamlakatlardan biri hisoblanadi. UNWTO O'zbekistonni turizm sohasi eng tez rivojlanayotgan 20 ta mamlakat ichida 4-o'rinda ekanligini e'tirof etdi.[3]

"Jahon musulmon sayyohlari indeksi" reytingida, "eng jozibador" hamda "xavfsizlik va bag'rikenglik darajasi yuqori" bo'lgan 10 ta mamlakat qatoriga kirdi.

2016-yili O'zbekistonga 1,3 million xorijiy turistlar tashrif buyurgan bo'lsa, 2017-yilda 2,7 million kishi kelgan, 2019 yilga kelib bu ko'rsatgich 6,7 million kishini tashkil etdi.

2022-yili Statistika agentlinining ma'lumotlariga ko'ra 5,2 million chet ellik fuqarolar O'zbekistonga turistik maqsadlarda tashrif buyurishgan. Bu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan 3,4 million nafarga oshgan. 2019-yilga ya'ni pandemiyagacha bo'lgan davrga nisbatan 77,6 %ni tashkil etdi. 2023-yilda esa 7,0 million nafardan ortiq sayyohlar yurtimizga tashrif buyurishgan.

2022-2023 yillarda O'zbekistonga eng ko'p tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar to'g'risida ma'lumot. [7] [8]

(ming kishi)

No	Mamlakatlar	2022 yil	2023 yil	O'sish
1	Tojikiston	1 447.8	2 155.2	48.8 %
2	Qirg'iziston	1 356.9	1 757.1	29.5 %
3	Qozog'iston	1 551.1	1 333.3	-14.0 %
4	Rossiya	567.7	714.3	25.8 %
5	Turkiya	75.6	106.5	40.8 %
6	Turkmaniston	10.0	100.3	10 barobar
7	Hindiston	16.8	45.5	2.7 barobar
8	Xitoy	5.4	42.5	7.8 barobar
9	Janubiy Koreya	19.9	37.1	86.1 %
10	Germaniya	17.7	29.6	67.2 %

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki Qozog'istondan tashqari barcha mamlakatlardan kelayotgan turistlar soni o'tgan yilgiga nisbatan sezilarli darajada ortgan. Biroq mamlakatimizga tashrif buyurayotgan xorijiy turistlarning 90% dan ortiqrog'i birinchi beshta mamlakatga to'g'ri kelmoqda.

Hukumat oldidagi eng muhim vazifalardan biri – yaqin yillarda yurtimizga keladigan turistlar sonini 10 millionga yetkazishdan iborat. Samarqand shahrining 2023-yilgi Butunjahon turizm poytaxti maqomini olishi ham turizm sohasida mamlakatimizda olib borilayotgan ishlarning

GEOGRAFIYA

natijasidir. Islom hamkorlik tashkilotining 2023-yildagi XI sessiyasida Xiva 2024-yil "Islom dunyosining turizm poytaxti" deb e'lon qilinishi ham islom mamlakatlarining yurtimizda turizm sohasida olib borayotgan ishlariga bo'lgan munosib e'tirofidir.

Farg'ona vodiysi viloyatlarida (Andijon, Farg'ona, Namangan) ham turizm sohasini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari mavjud. Xozircha rekratsion hududlarda aholi bandligi va daromadlarning asosiy qismi ichki turizm hisobiga to'g'ri kelmoqda. Andijon viloyati Imom ota dam olish maskanida olib borilgan tadqiqotlardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, mazkur hududlarda joylashgan xonadon egalari turistlarga va dam oluvchilarga ko'rsatgan servis xizmatlari natijasida kuniga 300-700 ming so'm atrofida daromad qilishadi. 5-6 oylik mavsumda anchagina daromadga ega bo'lish mumkin. Oddiy hududlarda (rekratsion hududlardan tashqari) 6-8 sotixli tomorqalardan bu darajada yuqori daromad olish imkoniyatlari deyarli yo'q. Agar issiqxonalar tashkil qilinsagina katta mehnatlar evaziga shunday yuqori daromad olishlari mumkin bo'ladi. Yaqin kelajakda xorijiy turistlarga yuqori darajada servis xizmati ko'rsatuvchi infratuzilmani tashkil etish orqali tashqi turizmni rivojlantirish ham ortib boradi. Xozircha bu borada dastlabki ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, Qo'qon, Namangan va Xonobod shaharlarida bu borada salmoqli ishlar amalga oshirildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakatimizda turizmni rivojlantirish va mos ravishda aholi bandligini hamda daromadlarini oshirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi:

- dam olish maskanlari va ziyoratgohlar yo'nalishidagi transport yo'llarni zamonaviy talab darajasida ta'mirlash yoki yangidan barpo etish;
- ichki turizmni rivojlantirish maqsadida jamoa transportini ham mos yo'nalishlarda tashkil etish;
- tashqi turizmga xizmat qiluvchi yuqori klassli mehmonxona, restoran va boshqa servis xizmatlari ko'rsatuvchi xizmat turlarini tashkil etish;
- chet tillarini va turistik ob'ektlarni mukammal biladigan gidlarni tayyorlash;
- turistlar uchun turistik ob'ektlar haqida to'liq ma'lumot beruvchi yo'l haritalari va axborot resurs ma'lumotlarini taklif etish va boshqalar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish va davlat tomonidan huquqiy tartibga solish borasida salmoqli yutuqlarga erishildi. Ushbu sohani rivojlantirish maqsadida tadbirkorlarga katta imtiyoz va imkoniyatlar yaratib berilganligi fikrimizning dalilidir. Shu bilan birga ba'zi bir kamchilik va foydalanilmayotgan imkoniyatlar borki, ularni bartaraf etish va bu borada rivojlangan xorijiy mamlakatlarning tajribalaridan ham foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.M.Mirziyoyev, Yangi O'zbekiston strategiyasi, Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021-yil.
2. Указ Президента Республики Узбекистан, от 05.01.2019 г. № УП-5611 О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан.
3. М.Мухаммедов, С.Турабеков, Развитие туристических услуг Узбекистана и организационно-экономические механизмы совершенствования, статья, Научный журнал «Экономика и финансы», Узбекистан, ООО центр инновационных технологий, 2023.
4. И.Сулаймонов, Занятость и социальная защита, статья, Вестник НУУз, Ташкент.: 2023 3/1
5. Yoshlar turizmi. Bu yo'nalish qanday rivojlanyapti? Maqola, Yangi O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy gazeta, № 65 (1126), 2024 yil 2 aprel
6. <https://news.un.org/ru/story/2024/01/1448742>
7. <https://sputniknews.uz/20230117/ozbekistonga-2022-yilda-qancha-turist-kelgan----31518005.html>
8. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/02/21/tourists>